

**FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING KOGNITIV ASPEKTD
CHOG'ISHTIRMA TAHLILI (INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI MISOLIDA)**

Topvodiyeva Barnoxon Ravshanboy qizi

Oriental Universiteti talabasi

@baby2017bobogmail.com

Adambayeva Nargiza Kadambayevna

Oriental Universiteti "Tillar-2" kafedrasida dotsenti

**MAQOLA
MALUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 14.01.2026

Revised: 15.01.2026

Accepted: 16.01.2026

Ushbu maqolada frazeologik birliklarning kognitiv aspektida chog'ishtirma tahlili haqida fikr yuritiladi

KALIT SO'ZLAR:

*frazefrazeologik
birliklar, kognitiv
aspekt, lingvistik birlik,
semantik tuzilish.*

Zamonaviy tilshunoslikda frazeologik birliklarni kognitiv yondashuv asosida o'rganish muhim ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Kognitiv tilshunoslik tilni inson ongida shakllanuvchi konseptual tizim bilan bog'liq holda tadqiq etishni nazarda tutadi. Shu jihatdan frazeologik birliklar xalqning dunyoqarashi, milliy tafakkuri, madaniy qadriyatlari va mentalitetini ifodalovchi eng muhim til birliklaridan biri sanaladi.

Frazeologizmlar nafaqat tayyor va barqaror til birliklari sifatida, balki inson tafakkurida shakllangan konseptlar, metaforik modellar va ramziy obrazlarning lingvistik ifodasi sifatida ham alohida ahamiyat kasb etadi. Ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklarni kognitiv aspektida qiyosiy tahlil qilish orqali ikki xalqning milliy-madaniy tafakkuridagi o'xshash va farqli jihatlarni aniqlash mumkin bo'ladi.

Frazeologik birliklarning nazariy asoslari

Frazeologiya tilshunoslikda ikki ma'noda talqin qilinadi: birinchidan, u tildagi turg'un so'z birikmalarining umumiy majmuasi bo'lsa, ikkinchidan, ana shu birliklarni o'rganuvchi mustaqil ilmiy soha hisoblanadi. Frazeologik birliklarning asosiy belgilariga semantik yaxlitlik, struktur barqarorlik va tayyor holda qo'llanish xususiyati kiradi.

Erkin so'z birikmalaridan farqli ravishda frazeologik birliklar nutq jarayonida qayta yaratilmaydi, balki til tizimida allaqachon shakllangan holatda mavjud bo'ladi. Ularning ma'nosi ko'pincha tarkibiy qismlarining lug'aviy ma'nosidan kelib chiqmaydi va butun birlik sifatida idrok etiladi. Shu sababli frazeologizmlar tilning obrazlilik va ekspressivlik imkoniyatlarini oshiruvchi muhim vosita hisoblanadi.

Frazeologiya nazariyasining shakllanishida rus tilshunoslik maktabi, xususan, V. V. Vinogradov va B. A. Larinning ilmiy qarashlari muhim o'rin tutadi. Vinogradov frazeologik birliklarni semantik motivatsiya darajasiga ko'ra frazeologik chatishmalar, frazeologik qo'shilmalar va frazeologik birlashmalarga ajratadi. Bu tasnif frazeologik birliklarning ichki semantik tuzilishini aniqlashda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Frazeologik birliklarning kognitiv xususiyatlari

Kognitiv yondashuvga ko'ra, til inson ongida mavjud bo'lgan konseptual tizimning aksidir. Frazeologik birliklar esa ushbu tizimning eng mazmunan zich qatlamini tashkil etadi. Ular konseptual metafora, metonimiya, mental obraz va ramziy kodlarga asoslanadi.

Masalan, inson his-tuyg'ularini ifodalovchi ko'plab frazeologizmlar somatik obrazlar asosida shakllangan: "yuragi qattiq", "qalbi muzlagan", "heart is broken". Bu iboralarda jismoniy holatlar orqali ruhiy kechinmalar ifodalanadi. Bunday metaforik modellar Lakoff va Johnson tomonidan ishlab chiqilgan konseptual metafora nazariyasi bilan bevosita bog'liqdir.

Frazeologik birliklar tarkibida milliy mentalitet va madaniy tajriba mujassam bo'ladi. Ular xalqning tarixiy hayoti, turmush tarzi, diniy qarashlari va ijtimoiy munosabatlarini aks ettiradi. Shu bois frazeologizmlar faqat lingvistik birlik emas, balki madaniy kod sifatida ham talqin qilinadi.

Ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklarning chog'ishtirma tahlili

Chog'ishtirma tahlil ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik tizimlarning umumiy va milliy jihatlarini aniqlashga imkon beradi. Ingliz tilida frazeologizmlar ko'pincha individual his-tuyg'ular, shaxsiy tajriba va psixologik holatlarni ifodalashga yo'naltirilgan bo'lsa,

o'zbek tilida ular ko'proq jamoaviy munosabatlar, axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy mezonlar bilan bog'liqdir.

Masalan, ingliz tilidagi "to lose heart", "to have cold feet" iboralari shaxsiy ruhiy holatni ifodalasa, o'zbek tilidagi "ko'ngli og'rimoq", "yuragi orqaga tortmoq" iboralari nafaqat ichki kechinmani, balki ijtimoiy munosabatni ham ifodalaydi. Bu farq ikki xalqning dunyoqarashi va madaniy modeli bilan bevosita bog'liq.

Diniy va toponimik frazeologizmlar ham har ikki tilda muhim o'rin tutadi. Ingliz tilida Bibliya bilan bog'liq "a forbidden fruit", "manna from heaven" kabi iboralar keng qo'llansa, o'zbek tilida milliy tarix va hudud nomlari bilan bog'liq iboralar ko'proq uchraydi. Bu holat frazeologizmlarning milliy-madaniy motivatsiyasini yaqqol namoyon etadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, frazeologik birliklarning kognitiv aspektda chog'ishtirma tahlili til va tafakkur o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ochib berishga xizmat qiladi. Ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologizmlar xalqning milliy tafakkuri, madaniy qadriyatlari va dunyoqarashini aks ettiruvchi muhim lingvistik vosita hisoblanadi.

Kognitiv yondashuv frazeologik birliklarning faqat semantik yoki struktur xususiyatlarini emas, balki ularning ortida yotgan konseptual modellar va madaniy kodlarni aniqlash imkonini beradi. Chog'ishtirma tahlil esa turli tillar o'rtasidagi umumiylik va farqlarni ilmiy asosda yoritib, lingvokulturologik tadqiqotlar uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ch. Fernando. "Idioms and idiomaticity" Oxford University press. 1996
2. J. Sinclair. "Trust the text: Language, corpus and discourse" Routledge. 2004
3. Gläser, R. "Idiom and phraseology" An international handbook of the science of language and communication. Walter de Gruyter. 2000
4. Виноградов. В.В Основные типы лексических значений слова. Москва. Наука. 1977
5. Ларин.Б.А. Лекции по общему языкознанию. Ленинград. 1973.
6. Амосова. Н.Н. Основы английской фразеологии. Ленинград. 1963.